

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/157844>

Please be advised that this information was generated on 2019-11-11 and may be subject to change.

De Binnenlandse Veiligheidsdienst in opspraak.

Regering en parlement over de eerste jaren van een inlichtingendienst met kinderziektes.

Mr P.P.T. Bovend'Eert

De binnenkort te verwachten totstandkoming van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (ontwerp 17363) vormt de aanleiding om terug te gaan in de tijd teneinde vanuit parlementair historisch perspectief na te gaan, hoe regering en parlement zich opstelden ten aanzien van de instelling van de Binnenlandse Veiligheidsdienst en zijn functioneren gedurende de eerste jaren.

Inleiding: Ontwikkeling van veiligheidsdiensten na de Tweede Wereldoorlog tot 1949

Na de bevrijding hadden de Canadese strijdkrachten tot juli 1945 de bevoegdheid in Nederland verdachten in hechtenis te nemen. Deze omstandigheid noopte de Nederlandse regering om op korte termijn het "Bureau Nationale Veiligheid" (B.N.V.) op te richten, dat naast het verzamelen van inlichtingen een justitiële taak toebedeeld kreeg met betrekking tot het overnemen en aan een onderzoek onderwerpen van in hechtenis genomen en te nemen personen. De overhaaste instelling van het B.N.V. bracht mee dat de selectie van medewerkers van het B.N.V. op alles behalve zorgvuldige wijze plaats vond, waarbij allerlei groeperingen uit de illegaliteit, die op eigen gezag gegevens hadden verzameld, bijeen gebracht werden. Het B.N.V. bleek in de korte tijd van zijn bestaan uiterst slecht te functioneren. In verschillende perspublicaties volgden scherpe aanvallen op de dienst, in het bijzonder op de leiding ervan, berustend bij mr L. Einthoven. De daarop door de regering ingestelde commissie-Wijnveldt onderzocht de werkwijze van het B.N.V. en bracht in 1948 rapport uit. Daarin nam de commissie Einthoven in bescherming, ondanks het feit dat deze beleidsfouten had gemaakt, en oordeelde tegelijkertijd vernietigend over het personeel van de dienst. Vele personeelsleden waren slechts erop uit geweest zichzelf te bevoordelen en toonden niet de minste geneigdheid zich te onderwerpen aan de bevelen van hun chef. In het bijzonder richtte de kritiek zich op de heer W.E. Sanders, "de drijvende kracht bij dit gebrek aan samenwerking". Deze presteerde het om stapels vertrouwelijke dossiers in eigen bezit te houden. Toen hij zich om onduidelijke redenen met een aantal dossiers tot

minister-president Beel wendde, volgde zijn arrestatie in het bijzijn van zijn chef en de premier op het kabinet van de minister-president, hetgeen nogal wat opzien baarde ¹⁾.

Medio 1946 werd het B.N.V. opgeheven. Bij Koninklijk Besluit, dat niet gepubliceerd werd vanwege het geheime karakter van een veiligheidsdienst²⁾, werd vervolgens de Centrale Veiligheidsdienst ingesteld. Deze dienst had slechts een beperkte taak vergeleken met het B.N.V.. Zij was louter een inlichtingendienst ter voorlichting van de regering, ressorterend onder het departement van Algemene Zaken. Justitiële of executieve bevoegdheden had de dienst in het geheel niet. De leiding van de dienst kwam opnieuw in handen van Einthoven. Zowel minister-president Beel (1946-1948) als minister-president Drees (1948-1949) verdedigden in het parlement de keuze van de leiding tegenover Goedhart (P.v.d.A.), waarbij onder andere gewezen werd op de conclusies van bovengenoemde commissie-Wijnveldt ³⁾.

De Centrale Veiligheidsdienst maakte in de jaren 1946-1947 een geringe groei door. Voor 1948 werd de begrotingspost echter aanzienlijk verlaagd. In 1949 kwam de ommekeer. Hoofdstuk IIA van de begroting werd tussentijds gewijzigd ten behoeve van een aanzienlijke verhoging van uitgaven voor deze dienst ⁴⁾. De minister-president wees op de noodzakelijkheid van de verhoging in verband met de eisen van hogere interne beveiliging van het staatsapparaat en de verplichtingen ten gevolge van de Westerse Unie en het te vormen Atlantisch pact. Vanuit het parlement maakte een lid, Welter (K.N.P.) reeds in deze jaren bezwaar tegen de hoge uitgaven voor de dienst, sprekend van een "paddestoelgroei", een term die hij in de periode 1948-1952 nog veelvuldig zou hanteren.

Inmiddels was een ambtelijke commissie, onder voorzitterschap van de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, dr. M.J. Prinsen, ingesteld teneinde te onderzoeken hoe de veiligheidsdienst in zijn definitieve vorm organisatorisch het beste zou kunnen functioneren. De commissie onderzocht de taak en bevoegdheden van de Centrale Veiligheidsdienst en haar verhouding tot de militaire inlichtingendiensten en de buitenlandse inlichtingendienst. In 1949 adviseerde de commissie de dienst onder te brengen bij het departement van Binnenlandse Zaken en de coördinatie van de verschillende diensten op te dragen aan de minister-president. Daarbij zou de naam van de dienst gewijzigd dienen te worden in "Binnenlandse Veiligheidsdienst". Aldus werd bereikt, dat de beperkte binnenlandse strekking van de dienst, die niet centraal, noch militair en evenmin buitenlandse inlichtingen verzamelde, beter tot uitdrukking kwam ⁵⁾. Op 11 april 1949 besprak de ministerraad het

rapport van de commissie-Prinsen, waarbij de nadruk lag op de coördinatie van de verschillende inlichtingendiensten door Algemene Zaken. Het advies van de commissie werd opgevolgd ⁶⁾. De Centrale Veiligheidsdienst werd opgeheven en bij eveneens niet gepubliceerd K.B. van 18 augustus 1949, nr. 51 werd de Binnenlandse Veiligheidsdienst (B.V.D.) ingesteld ⁷⁾. De begroting van Binnenlandse Zaken voor 1950 bevatte voor het eerst een post voor de B.V.D., ten bedrage van fl. 1.148.000 ⁸⁾.

De B.V.D. kreeg, zo bleek uit mededelingen van de minister in de Tweede Kamer, de volgende drie taken toebedeeld: 1) het verzamelen, verifiëren en coördineren van inlichtingen, voornamelijk afkomstig van de politieverbindingen, welke gegevens ter beschikking stonden van overheidsinstanties die vrij waren in de beoordeling van de gegevens; 2) het stimuleren, adviseren en instrueren van de beveiliging van overheidsinstellingen en vitale bedrijven; 3) het verzorgen van nationale verbindingen op security-terrein.

De eerste moeilijke jaren van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Opbouw van een inlichtingendienst

In de eerste jaren van haar bestaan ontmoette de B.V.D. zowel in de pers als in het parlement zware kritiek ⁹⁾. De B.V.D. kwam herhaaldelijk in opspraak en genoot een grote mate van impopulariteit. Bij de begrotingsbehandelingen van Binnenlandse Zaken werd elk jaar ruime aandacht geschonken aan het functioneren van de B.V.D.. Van de ministers van Binnenlandse Zaken, die in de periode 1948-1952 optraden, Van Maarseveen, Teulings en Beel, was het in het bijzonder Teulings die zowel als minister van Binnenlandse Zaken als in zijn hoedanigheid van minister zonder portefeuille de meeste bemoeienis met de B.V.D. had en zich in deze jaren tegen de kritiek in het parlement het meeste te weer stelde. Het geheime karakter van de dienst en haar werkzaamheden verhinderden daarbij de bewindsman echter veelal om in detail op de veelvuldige kritiek in te gaan.

Bij de behandeling van de begrotingen voor 1950, 1951 en 1952 namen de verschillende frakties ten aanzien van de B.V.D. de volgende standpunten in. De C.P.N., het moge weinig verwondering verwekken, verklaarde zich ronduit tegenstander van deze dienst, die spioneerde tegen de arbeidersbeweging en "Gestapo-methodes" hanteerde. Herhaaldelijk beschuldigde zij de BVD van fascistisch optreden, intimidatie van de bevolking en het voeren van een hetze tegen communisten. Tevens verdacht zij de B.V.D. ervan fascistische en oud-nazi's in dienst te hebben. De instelling van de B.V.D. was een anti-

democratische maatregel en een gevaar voor de rechtstaat. Ten aanzien van opmerkingen van regeringszijde en uit regeringsfrakties, dat het verwondering wekte dat juist de C.P.N. zich druk maakte over de rechtsstaat, daarbij wijzend op het funktionieren van geheime diensten in de oostblok-landen, herinnerde Gortzak in 1951 eraan dat 70% van de C.P.N.-leden en 99% van het C.P.N.-partijbestuur in de illegaliteit gestorven waren voor de grondwettelijke vrijheden. De begrotingspost kon bij de stemming in de ogen van de C.P.N. geen genade vinden ¹⁰⁾.

De C.H.U. stelde zich aanvankelijk in 1949 buitengewoon terughoudend op tegenover de B.V.D.. Beernink betoogde dat het bestaan van de dienst in feite werd verdedigd op grond van communistenvrees. Het was zijns inziens een geheime politie die niet paste in het Nederlandse staatsbestel en een schending van de staatsinrichting betekende. Hij vroeg zich dan ook in eerste instantie af, of de dienst niet beter geliquideerd kon worden. In de hieropvolgende begrotingsbehandelingen matigde de C.H.U. haar kritiek, mede onder invloed van de hieronder te bespreken toezegging van de minister met betrekking tot de parlementaire controle op het funktionieren van de dienst. De C.H.U. zag anders dan de C.P.N. in haar kritiek op de B.V.D. geen aanleiding haar stem aan de begrotingspost te onthouden ¹¹⁾.

De overige frakties zagen in het algemeen het belang van het bestaan van de dienst wel in. Een veel gebruikte term was in dit verband, dat de B.V.D. "een noodzakelijk kwaad" was. Dat verhinderde deze frakties overigens niet in meer of mindere mate forse kritiek te leveren op het funktionieren van de dienst. De K.V.P., bij monde van Maenen en Bachg, en de V.V.D., bij monde van Ritmeester, stonden het meest welwillend tegenover de B.V.D.. De K.V.P., die haar geestverwante minister in deze volmondig steunde, meende dat de meeste in en buiten het parlement gerezen verdenkingen tegen de B.V.D. met een korreltje zout genomen moesten worden. Een democratie, die zich niet zonder meer ter slachtbank wilde laten leiden, had in die tijd een dergelijk apparaat nodig. De gemaakte fouten en vergissingen werden toegeschreven aan de jeugd van de dienst. Het hoge financiële offer van de opbouw van de B.V.D. aanvaardde de K.V.P., zoals zij dat ook deed voor Oorlog en Marine, namelijk voor het behoud van de vrijheid ¹²⁾. Ritmeester meende dat de B.V.D. een belangrijke taak had. Het was noodzakelijk om afweermaatregelen te nemen tegen hen, die op gewelddadige wijze ons land belaagden. De V.V.D. stemde in met het beleid van de minister, al drong zij, evenals K.V.P. en P.v.d.A., erop aan de samenwerking van de B.V.D. met burgemeesters en de procureurs-generaal bij de hoven te verbeteren ¹³⁾. Met

name de samenwerking met Justitie vertoonde in de eerste jaren ernstige gebreken ¹⁴⁾.

Bijzonder vergaande kritiek was afkomstig van de P.v.d.A. en K.N.P. Welter (K.N.P.) stelde dat men een dergelijke dienst slechts tijdelijk kon aanvaarden. Het doel moest men niet overdrijven. Hij verwees daarbij naar een ontmoeting van hem met de Franse minister-president Clemenceau, die daarbij stelde het als een van de weinige aantrekkelijke emolumenten van zijn ambt te beschouwen, dat men 's morgens bij het ontbijt een rapport kreeg van de "Surêté Générale" over wat ministers, koningen en dergelijke figuren de vorige nacht in Parijs gedaan hadden. Op Welters' vraag waartoe dat diende, had Clemenceau geantwoord: het was een "hors d'oeuvre, parfois très apétissant". Welters bezwaren concentreerden zich tegen de jaarlijkse omvangrijke stijging van de uitgaven en het ontbreken van een ministeriële verantwoording van deze stijging. Na de hierboven reeds gememoreerde tussentijdse verhoging van uitgaven in 1949 vond voor 1951 een verdubbeling van uitgaven plaats, en wel van fl. 1.148.000 naar fl. 2.348.000. De begroting voor 1952 voorzag opnieuw in een aanzienlijke verhoging naar fl. 3.410.000, dit ondanks het feit dat de regering op de meeste beleidsterreinen in deze jaren bezuinigde. Welter wees erop dat ambtelijke diensten nu eenmaal de natuurlijke neiging hadden zichzelf uit te breiden, hetgeen "da capo ad infinitum" doorging, tenzij de minister er paal en perk aan stelde. Het werd daarom hoog tijd dat de Kamer een einde maakte aan de paddestoelgroei van de B.V.D., te meer nu een geheime dienst principieel ongewenst was in een democratische staat en een bedreiging vormde voor de rechtszekerheid van de burgers. Dat de B.V.D. geen executieve bevoegdheid bezat betekende zijns inziens niets, aangezien andere diensten met executieve bevoegdheden gebruik maakten van de door de B.V.D. verzamelde inlichtingen. Daarnaast verzette het K.N.P.-kamerlid zich sterk tegen de handelwijze van de minister, waarbij de uitbreiding van de B.V.D., met de kracht en snelheid van een woekerplant, niet of nauwelijks werd toegelicht en verantwoord. De minister hoorde de Kamer in te lichten, waarmee de B.V.D. zich bezig hield, en waarom verhogingen noodzakelijk waren. Door de houding van de minister werd één van de voornaamste grondslagen van de democratie, het budgetrecht van de Kamer aangetast. In 1951 trok Welter hieruit de consequentie, dat hij zijn stem onthield aan de verhoging van de begrotingspost ¹⁵⁾.

De P.v.d.A. nam een uiterst opvallende houding aan tegenover de B.V.D., enerzijds omdat zij elk jaar voorop liep in het kritiseren van de B.V.D.

zonder daaraan consequenties voor de hoogte van de begrotingspost te verbinden, anderzijds door de handelwijze van de woordvoerder van de P.v.d.A.-fractie in deze, F.J. Goedhart.

Goedhart, die tijdens de bezetting in het verzet lid was geweest van de bekende "Parool-groep", en naast zijn kamerlidmaatschap journalist was, ging bij de jaarlijkse begrotingsbehandeling in de periode 1949-1952 voor parlementaire begrippen buitengewoon fel tekeer tegen het functioneren van de B.V.D., zonder daaraan overigens consequenties voor de verantwoordelijke minister te verbinden.

Bij de begrotingsbehandeling van 1949 trachtte hij de B.V.D. op spottende wijze belachelijk te maken door vermeende "mallotige activiteiten" en "absurde geheimzinnigheden" uit de praktijk van de B.V.D. te vermelden. Er werd zijns inziens op 's Rijks kosten "indiaantje" gespeeld. Goedhart concludeerde daaraan aansluitend dreigend de neiging te hebben om de begrotingspost met fl. 1,- te doen verminderen, maar hij wilde de minister een jaar respijt geven om ervoor te zorgen dat de B.V.D. een "normale inlichtingendienst" werd, die zijns inziens noodzakelijk was in deze tijd van communistische conspiratie.

In 1950 betoogde Goedhart dat de minister er niet in geslaagd was het wantrouwen bij de P.v.d.A.-fractie tegen de B.V.D. weg te nemen. Gezien de werkzaamheden van de vijfde colonne van de Sowjetunie hier te lande was een verhoging van de uitgaven weliswaar noodzakelijk, maar de P.v.d.A. had ernstige twijfels over de doelmatigheid en werkmethoden van de B.V.D.. De BVD-kwestie was voor de P.v.d.A.-fractie een hoogst ernstige zaak. Goedhart merkte opnieuw waarschuwend op, dat hier een potentieel conflict lag, wanneer de minister de zaak "a la légère" zou nemen, waarop minister Teulings hem verwijtend toevoegde: "als U bij het mondeling overleg was geweest, had U gehoord, dat ik het niet a la légère nam". Klaarblijkelijk enigszins geschrokken van deze mededeling stelde Goedhart vervolgens de goede wil van de minister buiten twijfel, en zag er opnieuw vanaf tegen de begrotingspost te stemmen, ervan uitgaande dat de minister spoedig de mogelijkheid tot parlementaire controle op de B.V.D. zou verbeteren. In 1951 tenslotte bracht Goedhart als bezwaar tegen de B.V.D. ter sprake, dat de personeelspolitiek bij deze dienst gekenmerkt werd door een voorkeur voor niet-socialisten. Er was zijns inziens sprake van een mentaliteit die in socialisten communisten zag.

Een overwegend bezwaar tegen de B.V.D. was in de visie van Goedhart de keuze van de leiding, die, evenals bij haar voorlopers de B.N.V. en C.V.D.,

berustte bij Eindhoven. Goedhart achtte het een ernstige fout dat de regering het hoofd van de dienst in de loop der jaren had gehandhaafd. Elk jaar drong hij nadrukkelijk aan op verandering van de leiding.

Een motivering voor deze specifieke aandrang op vervanging van de leiding werd echter nauwelijks gegeven. Gesteld werd slechts dat er bezwaren waren in de zin, dat ernstig getwijfeld werd aan "de democratische leiderscapaciteiten" en "democratische betrouwbaarheid" van het hoofd ¹⁶⁾.

Welke achterliggende redenen een rol speelden, bleef onduidelijk. Vast staat dat Goedhart zelf na de oorlog in aanraking was gekomen met medewerkers van het B.N.V., die op onheuse wijze getracht zouden hebben jegens hem een strafvervolgung uit te lokken wegens verraad van illegale medewerkers. Wellicht kwam Goedhart mede als gevolg van dit optreden van het B.N.V. tot een negatief oordeel over Eindhoven ¹⁷⁾. Daarnaast kan de aandrang van de P.v.d.A.-fractie op het ontslag van Eindhoven wellicht verklaard worden als reactie op Einthovens gedragingen en uitlatingen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Jong vermeldt terzake dat betrokkene "er sterk-autoritaire opvattingen op na ging houden" ¹⁸⁾. In het gijzelaarskamp Sint Michielsgestel, waar P.v.d.A.-fractievoorzitter Van der Goes van Naters hem dagelijks meemaakte, zou Eindhoven gepleit hebben voor ontbinding van de politieke partijen en een persoonlijk bestuur door koningin Wilhelmina na de bevrijding ¹⁹⁾!

Tegen de kritiek van de P.v.d.A., maar ook van de andere fracties, stelde zoals gezegd vooral minister Teulings zich teweer.

Bij zijn eerste begrotingsbehandeling in 1949 moest Teulings op verschillende vragen het antwoord schuldig blijven, omdat hij pas zes weken in functie was. Hij zegde de Kamer toe alle bezwaren nauwgezet te onderzoeken en altijd open te staan voor vertrouwelijk overleg. De bovengenoemde suggestie van Beernink, als zou de B.V.D. een geheime politie zijn, wees hij van de hand. De B.V.D. was niets anders dan een inlichtingendienst voor de regering. Tevens distantieerde hij zich van de wijze van bespreken van de B.V.D. door Goedhart. Deze taak moest serieuzer bekeken worden ²⁰⁾.

In de daarop volgende begrotingsbehandelingen van 1950, 1951 en 1952 ging de minister telkens op het functioneren van de B.V.D. en de gerezen bezwaren in.

Allereerst gaf hij nadere inlichtingen over de taak van de B.V.D.. Hij benadrukte dat de B.V.D. geen executieve bevoegdheden had, maar voornamelijk inlichtingen verzamelde. De minister erkende dat aan de B.V.D. bij de uitoefening van zijn taken een grote schaduwzijde zat, in die zin dat

daaraan een element van rechtsonzekerheid verbonden was ten aanzien van degenen over wie inlichtingen ingewonnen werden. Dit nadeel was echter onafscheidelijk aan deze dienst verbonden.

Daarnaast werden, zij het terughoudend, de jaarlijkse verhogingen van uitgaven voor de B.V.D. toegelicht. Tegenover Welter stelde hij het onredelijk te vinden om te vragen naar de preciese kosten, nu zij voor deze soort diensten juist niet gegeven konden worden. Op grond van een rapport van een hoofdcaccountant van Binnenlandse Zaken had overleg met Financiën plaats gevonden en was deze kwestie in de zomer van 1950 in de ministerraad besproken. Het kabinet had vervolgens met de verhoging van uitgaven ingestemd. Teulings stelde overigens zeer bescheiden geweest te zijn in zijn financiële verlangens, "anders had ik trouwens het geld van minister Lief-tinck niet gekregen, dat geef ik U op een briefje".

De motivering van de verhogingen van uitgaven was voor het overige buitengewoon summier. In 1950 betoogde de minister weinig overtuigend, dat de dienst in het verleden te weinig credieten gekregen had om naar behoren te functioneren. Daarnaast wees hij op de zich steeds verder toespitsende internationale verhoudingen, die een verhoogde activiteit tegen het Westen gericht meebrachten, in het bijzonder ter verstoring van de arbeidsvrede. Het was bovendien niet slechts een nationale plicht tegenover de Nederlandse samenleving, maar ook een verplichting in het kader van internationale afspraken. De versterking van het militaire apparaat tezamen met de bondgenoten verhoogde het spionagerisico, waartegen de B.V.D. optrad. Tegen deze achtergrond deed de minister een beroep op de Kamer hem het vertrouwen te schenken met betrekking tot de kostenverhogingen.

In de derde plaats ging de minister jaarlijks uitvoerig in op concrete klachten tegen de B.V.D., die de leden van de beide Kamers naar voren brachten. De klachten varieerden van onoirbare bemoeienis met de uitoefening van het geheime kiesrecht tot afluisterpraktijken van hoge ambt dragers en vooraanstaande burgers. De minister verklaarde open te willen staan voor alle klachten, ten einde deze "to the bottom" te kunnen onderzoeken, en hij voegde hieraan bereidwillig toe: "kom persoonlijk met mij praten, want het gaat hier altijd om tere kwesties".

Bij de begrotingsbehandeling van 1950 concludeerde Teulings dat er van de met name door Goedhart in 1949 naar voren gebrachte klachten na ingesteld onderzoek nagenoeg niets was overgebleven. Van een eventuele vervanging van de leiding van de B.V.D. wilde Teulings overigens niets weten. En ook bij de begrotingsbehandelingen van 1951 en 1952 wees de minister de meeste

klachten van de hand of achtte ze uit de lucht gegrepen. Daarbij merkte hij over negatieve berichten in de pers het volgende op: Men vormt een schrikbeeld van de B.V.D., dat niet op concrete feiten steunt. Vervolgens neemt men aan, dat dit gefingeerde beeld waarheidsgetrouw is, en laat kritiek of afkeer op dit beeld blijken. Er wordt aldus onjuiste voorlichting gegeven. Om zijn argumenten kracht bij te zetten citeerde de bewindsman zelfs uit buitenlandse commentaren op rapporten van de B.V.D., die zeer lovend waren. De minister meende de zekerheid te hebben, dat de B.V.D. een uitstekende reputatie genoot in het buitenland. Het was zijns inziens dan ook zeer overdreven te stellen, dat "de B.V.D. het werkelijk zo vreselijk stom doet"!

Ten vierde deed de minister aan de Kamer toezeggingen met betrekking tot een verbetering van de parlementaire controle op het functioneren van de B.V.D. en nam vooruitlopend op deze verbetering een aantal opmerkelijke stappen. Allereerst verklaarde hij zich bereid, zoals hierboven reeds bleek, om in een persoonlijk gesprek nadere inlichtingen te verschaffen over vermeende klachten tegen de B.V.D.. Van deze mogelijkheid werd echter weinig gebruik gemaakt. Daarnaast nodigde hij de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer en de voorzitters van vooraanstaande fracties in de loop van 1950 uit voor een bespreking, waarin hij in het bijzijn van de chef van de B.V.D. een nadere uiteenzetting gaf van de taak en werkwijze van de B.V.D..

De bovengenoemde toezegging met betrekking tot een verbetering van de parlementaire controle betrof de instelling van een kamercommissie inzake de inlichtingendiensten naar het voorbeeld van de Defensiecommissie. In 1950 verklaarde Teulings zich hiertoe bereid. Hij kwam daarmee tegemoet aan verlangens van de meeste kamerfracties. Een commissie van toezicht wees Teulings echter van de hand. Ten aanzien van de instelling van de kamercommissie stelde hij als voorwaarde, dat deze commissie betrekking zou hebben op alle inlichtingendiensten. Vandaar dat voorafgaand overleg met de collega-ministers noodzakelijk was. In 1951 kon de minister de Kamer mede delen, dat hij met de kamervoorzitter in overleg was getreden, teneinde de meest geëigende vorm voor het overleg met de Kamer te vinden. Bij de behandeling van het ontwerp van Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag drong Burger (P.v.d.A.) zeer nadrukkelijk aan op de instelling van een kamercommissie voor de B.V.D. ²¹). Op 25 maart verklaarde de kamervoorzitter voorafgaande aan de voortgezette behandeling van het ontwerp dat de minister van Binnenlandse Zaken zich bereid had verklaard met een commissie uit de

Kamer overleg te plegen omtrent het werk van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. De kamervoorzitter stelde de Kamer voor te dien einde een vaste commissie in te stellen, welke kortheidshalve vaste commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst zou kunnen heten. Daarmee werd afgeweken van het uitgangspunt van de minister, dat de commissie betrekking zou hebben op alle inlichtingendiensten. De Kamer stemde in met de benoeming van de fractievoorzitters van de vijf grootste kamerfracties tot leden van de kamercommissie ²²⁾.

Een ongelukkig "incident", dat zich vlak voor de begrotingsbehandeling voor 1952 voordeed, deed de kritiek in het parlement echter weer volop oplaaien. De regering achtte het in oktober 1951 noodzakelijk om "enige gegevens omtrent in Nederland geconstateerde spionage-activiteit ter publicatie aan het A.N.P. te verstrekken" ²³⁾. Het persbericht van de regering had de strekking mededelingen te doen omtrent de ontmaskering van een vermeend netwerk van Tsjechische spionage in Nederland en België. De facto beschreef de publicatie voornamelijk de handel en wandel van een Tsjechische spion in Nederland. Inhoudelijk had het verhaal het niveau van een derderangs detective-roman. Het geheel maakte een zeer onbenullige indruk. Zo werd nauwkeurig beschreven, hoe de spion berichten doorgaf in ogenschijnlijk lege sigarettendoosjes of op papiertjes bevestigd met kauwgom in een toilet. In het parlement oordeelden de woordvoerders algemeen dat de B.V.D. zich door deze publicatie belachelijk had gemaakt. Beernink (C.H.U.) merkte op dat het kennelijk van de regering de bedoeling was geweest vlak voor de begrotingsbehandeling aan het volk te tonen, hoe belangrijk de B.V.D. wel niet was! Deze opzet was echter volledig mislukt. De publicatie had slechts op de lachspieren gewerkt ²⁴⁾.

Minister Teulings erkende, dat er terzake fouten waren gemaakt. De publicatie van de regering was op zijn initiatief tot stand gekomen. Het doel ervan was het volk duidelijk te maken, dat er ook in ons land gevaren dreigden, die niet onmiddellijk aan de dag traden. Ter verontschuldiging stelde Teulings dat de beslissing van de vraag "al of niet publiceren" hem zo had bezig gehouden, dat de wijze van mededeling onvoldoende zijn aandacht had gekregen. Uit publicistisch-psychologisch oogpunt was de publicatie inderdaad niet geslaagd te noemen, al vond Teulings zelf het niet een "zo vreselijk denderend dwaas verhaal". De minister erkende deze fout gemaakt te hebben. Ten stelligste ontkende hij echter dat de publicatie een stunt voor de begroting was ²⁵⁾.

Uit dit alles resulteerde een zelfverwijt van de minister dat de zaak

publicistisch niet goed bekeken was. Het moge bizar heten, dat de bewindsman juist op het gebied van zijn specialiteit de mist in ging. Teulings was immers afkomstig van een uitgeverij ²⁶⁾.

Slot

Terwijl de overheid voor de Tweede Wereldoorlog slechts op zeer beperkte schaal en nauwelijks georganiseerd de taken van een inlichtingendienst verrichtte, betekende de instelling van de B.V.D. in 1949 de introductie van een nieuwe, met aanzienlijke financiële middelen toegeruste en strak georganiseerde inlichtingen- en veiligheidsdienst binnen het centrale overheidsapparaat.

De beide Kamers der Staten-Generaal konden in de beginjaren van de dienst maar moeilijk wennen aan de wijze van uitoefening van deze "nieuwe" overheidstaak. De B.V.D. werd door de meeste kamerfrakties met grote argwaan bejegend, hetgeen versterkt werd door geruchten over het gebrekkig functioneren van de dienst, die ten dele het gevolg waren van een slechte samenwerking met justitiële autoriteiten, en ten dele samenhangen met het geheime karakter van de werkzaamheden.

Niettemin werd de uitbouw van de B.V.D. in de jaren 1949-1952 door de Kamers niet gedwarsboemd. De opkomst van de Koude Oorlog, de daarmee gepaard gaande "communistenvrees", inhoudend de angst voor een communistische vijfde colonne, en de verdragsverplichtingen voortvloeiend uit het Atlantisch Pact bleken een ideale voedingsbodem voor de groei van deze "on-Nederlandse" dienst te zijn. Een ruime kamermeerderheid benadrukte, ondanks de scherpe kritiek op het functioneren van de B.V.D., de noodzaak van zijn bestaan.

Van de verantwoordelijke bewindslieden getroostte zich vooral minister Teulings buitengewoon veel moeite om het imago van de B.V.D. te verbeteren en de aanzienlijke verhogingen van de uitgaven mogelijk te maken.

Binnen het kabinet had de minister hiermee weinig moeite. Slechts een enkele maal werd de B.V.D. aan de orde gesteld in de ministerraad. In 1950 besprak de raad de resultaten van een "penetratie-oefening" op de departementen, waarbij zich een vergaand gebrek aan beveiligingsmaatregelen openbaarde ²⁷⁾. In 1951 verlangde de raad van de minister een verantwoording van de noodzakelijke verhogingen van uitgaven. Nadat de minister in een nota aan de raad de verhogingen nader had toegelicht, aanvaardde de ministerraad de B.V.D.-begroting zonder verdere discussie ²⁸⁾.

In de Kamers had de minister, zoals hierboven bleek, daarentegen grote moeite zijn beleid te verdedigen. Het geheime karakter van de dienst verhinderde de bewindsman gedetailleerd in te gaan op de geuite kritiek. Vandaar dat hij zocht naar mogelijkheden van vertrouwelijk overleg buiten de plenaire vergadering om. De instelling van een kamercommissie deed de parlementaire kritiek merkbaar verminderen. De aldus verbeterde parlementaire controle op het funktionieren van de B.V.D., thans tot uitdrukking komend in de vaste commissie voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, vormt tot op heden een gewichtig instrument om een in de democratische rechtsorde moeilijk in te passen overheidsdienst aanvaardbaar te doen zijn. Het toezicht van de verantwoordelijke ministers, alsmede een zorgvuldige keuze van de leiding van de B.V.D., zullen daarnaast bepalend zijn om ontsporingen en uitwassen te voorkomen.

NOTEN

- 1) H.T.K. 1947-1948, 600 hoofdstuk II A, M.v.A. p. 22, H.T.K. 1948-1949, p. 23, p. 25-27. L. Einthoven, Tegen de stroom in, Apeldoorn 1974, p. 185 e.v.. De heer Sanders kwam recentelijk nog in het nieuws aangaande de "King Kong-affaire". Vgl. N.R.C.-Handelsblad 25 maart 1986.
- 2) Pollema (C.H.) maakte bezwaar tegen de totstandkoming van geheime K.B.'s. Drees wees erop dat de dienst jaarlijks in de begroting was opgenomen, terwijl het K.B. geen enkele verplichting aan burgers oplegde H.E.K. 1948-1949, p. 787.
- 3) H.T.K. 1947-1948, 600 hoofdstuk II A, M.v.A. p. 22; H.T.K. 1948-1949, p. 25.
- 4) H.T.K. 1948-1949, 1255 nrs. 1-3.
- 5) H.E.K. 1948-1949, p. 788.
- 6) H.E.K. 1948-1949, 1255, M.v.A. p. 1. Notulen ministerraad 11-4-1949, punt 12.
- 7) Het K.B. van 18 augustus 1949, nr. 51 werd thans ter vertrouwelijke kennisneming aan de Staten-Generaal overlegd.
- 8) H.T.K. 1949-1950, 1400, hoofdstuk V, M.V.T. p. 7.
- 9) Vgl. bijvoorbeeld de verwijzingen in het voorlopig verslag, H.T.K. 1949-1950, 1400, hoofdstuk V, V.V. p.6.
- 10) Vgl. verder: H.T.K. 1949-1950, p. 593, H.T.K. 1950-1951, p. 727, 739, H.E.K. 1950-1951, p. 604; H.T.K. 1951-1952, p. 586.
- 11) H.T.K. 1949-1950, p. 590; H.T.K. 1950-1951, p. 723, 738; H.T.K. 1951-1952, p. 599.
- 12) H.T.K. 1949-1950, p. 593; H.T.K. 1950-1951, p. 721.
- 13) H.T.K. 1950-1951, p. 715.
- 14) Vgl. L. Einthoven, 1974, p. 206/207.
- 15) Vgl. H.T.K. 1949-1950, p. 592; H.T.K. 1950-1951, p. 722, p. 737; H.T.K. 1951-1952, p. 601.
- 16) Vgl. verder H.T.K. 1949-1950, 1400, hoofdstuk V, V.V. p. 6; H.T.K. 1949-1950, p. 591, p. 600; H.T.K. 1950-1951, p. 725, p. 739; H.T.K. 1951-1952, p. 598, p. 655.
- 17) Vgl. de brief van de raadsman van Goedhart van 3 januari 1949 aan Van der Goes van Naters over het optreden van de B.N.V. tegen Goedhart. Mr Zaayer, procureur-fiscaal bij het bijzonder gerechtshof te Den Haag neemt daarin nadrukkelijk afstand van deze "lastercampagne". Archief Van der Goes van Naters C.P.G. Nijmegen. Vgl. anderzijds L. Einthoven,

1974, p. 197/198 en p. 207, die om andere redenen een aversie jegens hem veronderstelt.

- 18) L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 4, Den Haag 1972, p. 514-515.
- 19) M. de Keizer, *De Gijzelaars van Sint Michielsgestel, Alpen aan den Rijn*, 1979, p. 134, 159, 208; mededeling Jhr. mr. M. van der Goes van Naters 27-10-1986.
- 20) H.T.K. 1949-1950, p. 592.
- 21) H.T.K. 1951-1952, p. 1980.
- 22) H.T.K. 1951-1952, p. 1992. Vgl. verder: H.T.K. 1949-1950, p. 599, 602; H.T.K. 1950-1951, 1900 hoofdstuk V, M.V.T. p. 7, M.v.A. p. 16; H.T.K. 1949-1950, p. 729 e.v., p. 740; H.E.K. 1949-1950, p. 640; H.T.K. 1951-1952, 230 hoofdstuk V, M.v.A. p. 15; H.T.K. 1951-1952, p. 612-614.
- 23) N.R.C. 30 oktober 1951, p. 1.
- 24) H.T.K. 1951-1952, p. 576. Vgl. verder p. 578 (Ritmeester), p. 586 (Wagenaar), p. 588 (Verkerk), p. 593 (De Haas K.V.P.), p. 598 (Goedhart).
- 25) H.T.K. 1951-1952, p. 612-614.
- 26) Hij was directeur der afdeling dag- en weekblad uitgeverij der N.V. C.N. Teulings Koninklijke drukkerijen. Vgl. *Parlement en Kiezer 1951-1952* p. 23.
- 27) Notulen ministerraad 9-1-1950, nr. 2 f.
- 28) Notulen ministerraad 27-8-1951, 24-9-1951 en 29-10-1951.